

Активні та пасивні конструкції в сучасній українській мові

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2025. Vol. 17

DOI: 10.37068/evu.17.11

Article history:

Received 09/10/2025

Accepted 26/11/2025

Published 01/12/2025

Citation: Sulyma, O. (2025). Active and passive constructions in modern Ukrainian. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 17, 131-138.

<https://doi.org/10.37068/evu.17.11>

© 2025 Author

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)

ISSN 2707-000X (online)

Олеся Сулима

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-3565-4392

Email: olesiasulyma@gmail.com

Резюме

У статті проаналізовано активні та пасивні конструкції в сучасній українській мові з урахуванням історичних, граматичних і стилістичних чинників їхнього функціонування. Особливу увагу зосереджено на наслідках радянського впливу, коли норми російської граматики активно насаджувалися в українське мовлення, що спричинило поширення невласливих українській мові пасивних моделей. Розглянуто специфіку дієслів на *-ся*, форм на *-но*, *-то* та пасивних дієприкметників, з'ясовано їхню семантичну природу, стилістичну доцільність і нормативний статус. Доведено, що пасивні конструкції, особливо кальковані з російської, сприяють розмитості суб'єкта дії та створюють формальний стиль, тоді як активні структури відповідають природній граматичній і комунікативній системі української мови. Автор наголошує, що відновлення активних синтаксичних моделей є не лише питанням мовної норми, а й актом культурної самоідентифікації, спрямованим на очищення мовлення від колоніальних нашарувань і повернення до питомої української граматичної традиції.

Ключові слова

Активні конструкції, пасивні конструкції, дієслова на *-ся*, форми на *-но*, *-то*, мовна норма, українська граMATика, радянський вплив, мовна ідентичність.

Проблематика активних і пасивних конструкцій у сучасній українській мові має не лише теоретичне, а й прикладне значення, особливо для укладачів і редакторів енциклопедичних видань. У мові українських енциклопедій, створених протягом останніх десятиліть, можна спостерігати цікаве поєднання традицій активного синтаксису з усталеними моделями офіційно-наукового стилю. Такі тексти часто тяжіють до активних конструкцій, що робить виклад змістовнішим, динамічнішим і ближчим до природної граматичної системи української мови. Водночас у середовищі сучасних прескриптивістів ці конструкції нерідко стають об'єктом критики — передусім через прагнення уніфікувати мовні норми за зразком академічного дискурсу, де пасивні форми вважаються більш “нейтральними” чи “офіційними”.

Для енциклопедичної редакції питання вибору між активним і пасивним синтаксисом не є лише стилістичним: воно безпосередньо впливає на якість сприйняття тексту, його виразність і відповідність українській мовній традиції. Розуміння закономірностей функціонування активних і пасивних конструкцій допомагає редагувати статті так, щоб вони водночас відповідали нормам сучасної української мови й зберігали наукову об'єктивність, чіткість і динамізм викладу.

Однак активність чи пасивність синтаксичних конструкцій у сучасних українських текстах — це не лише питання стилю чи авторського вибору. Вона має глибше історичне підґрунтя, пов'язане з тривалими процесами русифікації, що істотно позначилися на нормах українського наукового й офіційного мовлення. Саме тому аналіз уживання активних і пасивних конструкцій дає змогу не тільки вдосконалити редакційну практику, а й глибше зрозуміти витоки мовних моделей, які нині вважаються звичними, хоч і не завжди природними для української мови.

Насадження правил російської граматики з метою зближення її з українською, як нібито мов з “одного джерела”, у часи радянщини було настільки активним й агресивним, що значна частина норм мови російської й нині сприймана та поширювана в тих сферах, що мусили б очищуватися від російського сліду передусім: наука, освіта, публіцистика. Мова таких текстів рясніє, зокрема, пасивними конструкціями, що невластиві українській мові, а це значною мірою сприяє тому, що мовці сприймають українську й російську як справді споріднені. Однак така “спорідненість” — радше ілюзія, сформована не природним розвитком мов, а тривалим впливом політичної уніфікації часів радянщини. Російський слід у граматиці української мови настільки потужний, що мовці навіть не усвідомлюють, що порушують норми української мови, продовжуючи традицію радянського мовлення. Пасивні конструкції, що масово проникли в українське фахове мовлення, не лише змінюють синтаксичну структуру речень, а й трансформують саму логіку висловлювання: замість чіткого суб'єкта дії — розмитість, замість відповідальності — безособовість. А ще — це не просто стилістичне питання, а значно глибша проблема мовної ідентичності.

Дієслова на -ся

У наукових, публіцистичних чи навчальних текстах часто вживають пасивні дієслова з постфіксом -ся та іменником на позначення активного суб'єкта у формі орудного відмінка: *Технологічний процес **виконується** робітниками за допомогою обладнання, інструментів і відповідного оснащення (Урок); Суб'єктами освітньої діяльності **формуються** групи вихованців, зокрема вікові, різновікові, чергові, інклю-*

живні та / або спеціальні (Деякі питання...). Однак суб'єктне значення для цієї відмінкової форми вторинне, на відміну від форми називного. І. Вихованець зауважував, що орудному суб'єкта притаманні "ознаки субстанціальності, активності, динамічності" (Вихованець, 2004, с. 76), проте ці ознаки значною мірою нівельовані через первинне інструментальне значення словоформи. А також через те, що дієслово втрачає ознаку перехідності, що є вказівкою на акціональність. Українська мова тяжіє до активних конструкцій, тому хоч такі пасивні конструкції деякі дослідники й визнають як нормативні, однак на сучасному етапі їх дедалі частіше називають аномативними. Р. Михалик узагалі заперечує можливість пасивної конструкції з формою орудного відмінка іменника / займенника при дієсловах із -ся у зворотному значенні й зазначає, що словоформа орудного ніколи не має значення суб'єкта, оскільки його первинним значенням є вказівка на знаряддя дії, за допомогою якого реалізована дія (Михалик, 1995, с. 9).

Частотними у фаховому мовленні є й пасивні конструкції з пропущеним орудним суб'єкта: *Виробничий процес* (безвідносно до виду об'єкта виробництва по ДСТУ 14.004-83) *визначається* як сукупність усіх дій людей і знарядь праці, необхідних на цьому підприємстві для виготовлення продукції (Урок). М. Плющ зауважувала, що в таких конструкціях пасивне значення нейтралізоване й не потребує суб'єкта (Плющ, 1975, с. 112). Однак постфікс -ся історично походить від давньої форми знахідного відмінка зворотного займенника себе, що вказує на дію, яку здійснює суб'єкт над собою чи для себе: *вмиватися, готуватися*. Словник української мови першим значенням, наприклад, дієслова будуватися фіксує таке "Будувати, споруджувати **для себе** [виділення наше — О.С.] яку-небудь будівлю (будівлі)" (Словник української мови, Т. 1, 1970, с. 249). У пасивних конструкціях із ся-дієсловом така оберненість дії не зникає, а ще подібні лексеми — ознака російської мови. Крім того, у словнику української мови у статтях про ся-дієслова, утворені від перехідних, пасивне значення зафіксоване останнім, натомість другим значенням є таке "про наявність бажання або можливості" читати, писати тощо, що має розмовний, стилістично маркований характер. В українській мові є спеціалізовані конструкції на позначення активної дії без називання її виконавця, який невідомий або свідомо не названий: односкладні неозначено-особові конструкції (Шептуха, 2007, с. 331). У наукових чи навчальних текстах такі конструкції є вказівкою на те, що дію реалізує суб'єкт (науковці / дослідники / вчені), вона не виконується сама собою. Невизначеність суб'єкта в односкладних неозначено-особових реченнях — умисна чи ні — сприяє їхньому поширенню в текстах різних стилів.

Форми на -но, -то й пасивні дієприкметники

У науковому мовленні, ще частіше в медіатекстах, уживають пасивні конструкції тричленної будови, в яких об'єкт займає позицію прямого додатка, а суб'єкт у формі орудного відмінка — непрямого: *За попередніми даними, станом на 09.00, протиповітряною обороною збито/подавлено 88 ворожих БпЛА типу Shahed, Гербера і дронів інших типів на півночі та сході країни* (Повітряні сили ЗС України), *Сьогодні вночі Нашими захисниками неба було знищено/подавлено: 0/2 балістичних ракет 9м723 "Іскандер-М"/KN-23; 88/152 ударних БПЛА "Шاهد"/"Гербера"/"Пародія" та інші* (Куди летить); *Судом касаційної інстанції підтримано позицію контролюючого органу щодо обов'язку позивача — суб'єкта господарювання сплачувати*

орендну плату за землю (Суд підтримав...). Зафіксовано також значну кількість тричленних пасивних конструкцій, в яких об'єкт — на позиції підмета, а суб'єкт — позиції додатка: *Досліджено* еволюцію підходів до аналізу змісту поняття “результативність” вітчизняними та закордонними *вченими* за останні тридцять років (Догадайло); *На Чернігівщині місцевим обленерго вимушено запроваджені погодинні відключення в обсязі двох черг*, — *Укренерго* (WORKHARD!CHERNIHIV). Ще О. Курило зауважувала: “У сучасній літературній мові часто подибуємо конструкцію фрази, де інструменталь дієвої особи стоїть у залежності від пасивного присудка хоч у формі пасивного дієприкметника на *-ний, -тий*, хоч у формі пасивного дієприслівника на *-но, -то*, хоч у формі 3-ої особи однини чи множини пасивного дієслова на *-ся*: — Головну увагу *звернуто мною*. Це вже *подано ним* до відома. Злодій *забитий міліціонером*. *Ним видаються книжки*. Така конструкція невластива українській мові” [протиставлення вочевидь російській — О.С.] (Курило, 2004, с. 55). Дослідниця наголошувала: подібні пасивні конструкції можливі лише в тих реченнях, що не передбачають або не називають активного діяча, а іменник у формі орудного відмінка має значення інструмента. Це відображено в українському фольклорі, зокрема в одному з найдавніших жанрів — баладах, де пасивні конструкції з дієприкметниками чи формами на *-но, -то* можливі лише за відсутнього суб'єкта дії: *Ой у полі жито Копитами збито, Під білою березою Козаченька вбито. Ой убито, вбито, Затягнуто в жито. Червоною китайкою Личенько накрито; Ой на горі вогонь горить, А в долині козак лежить. Постріляний, порубаний, Китайкою накриваний; Ой полечко, поле туманом повите, А на тому полі два козаки вбито* (Українські пісні). Слід зауважити, що форма орудного відмінка іменників на позначення неістот у таких конструкціях абсолютно послідовна, оскільки має інструментальне значення, а дієслово позначає не конкретну фізичну дію, а має процесуальне значення. Пор.: *Зневажають подруженьки Подругу свою, Зневажають червону Калину мою. Повий мою головоньку, Росою уми. І вітами широкими Од сонця закрий* (Т. Шевченко) — [калино] (S) повий (P) головоньку (Obj) та *Ой полечко, поле туманом повите* — де навіть трансформація в двоскладну конструкцію не змінить інструментальне значення іменника *туман*, оскільки він діє неспрямовано. Процесуальна семантика дієслова унеможливорює суб'єктність іменника і в називному відмінку, який виражає значення носія стану.

У публіцистичних текстах, особливо тих, що пов'язані з офіційно-діловим, тобто пояснюють певні нюанси в законах чи постановах, частотними є конструкції з формами на *-но, -то* та іменником у формі орудного відмінка: *Законодавством чітко визначено, як саме має працювати приватний садочок... Законодавством закріплюється, що будь-який суб'єкт господарювання (як ФОП, так і ЮО) має право отримати ліцензію за умови відповідності ліцензійним умовам* (Алгоритм відкриття приватного садочка). При цьому іменник має значення неістоти, проте не предметне, а абстрактне, що не актуалізує ані суб'єктної (законодавство не визначає, визначають ті, хто пише закон, правильно: *у законодавстві визначено*), ані інструментальної семантики, оскільки абстрактний іменник априорі не може бути знаряддям дії. Такі синтаксичні конструкції є калькованими з російської й абсолютно неприйнятні в українському мовленні.

Однак двочленні безсуб'єктні конструкції з формами на *-но, -то* або дієприкметниками не суперечать нормам української мови. Послідовно вживати їх слід передусім у науковому мовленні. Для статей, монографій — одноосібних чи ко-

лективних — вони є нейтралізатором суб'єктності, що не властива текстам відповідного стилю, при цьому такі конструкції є маркером діяльності автора / авторів наукового тексту. У словникових чи аналітичних статтях можливе вживання двочленних безсуб'єктних конструкцій із указівкою на місце: *у словнику зафіксовано, у дослідженні окреслено* тощо.

Пасивні конструкції у фаховому мовленні затемнюють суб'єкта дії, створюють надмірно формальний стиль і віддаляють висловлювання від живої мовної традиції. Українська мова історично тяжіє до активних конструкцій, що роблять текст динамічним і виразним та відповідають українському темпераменту та уявленням про життя як дію, що цілком відображає сучасна позамовна ситуація — протистояння українців проти російських загарбників — та історія задовго до 2014 року. Натомість активні односкладні неозначено-особові конструкції й безсуб'єктні конструкції з формами на *-но, -то* або дієприкметниками зберігають значення активної дії та виступають своєрідним маркером неназваного діяча.

Сучасна українська мова, з її природною активністю й суб'єктністю, потребує повернення до власних граматичних інтуїцій. Активні конструкції — це не лише спосіб мовного оформлення, а передусім спосіб мислення, що утворює дієвість і відповідальність суб'єкта. Для мови енциклопедій, покликані передавати знання чітко, лаконічно й об'єктивно, активні конструкції мають особливе значення: вони роблять текст динамічним, сприяють точнішому відображенню змісту статті й водночас зберігають природну граматичну логіку української мови.

Актуалізація активного синтаксису в енциклопедичному дискурсі є не просто питанням стилю, а виявом мовної свідомості — прагненням звільнити фахове мовлення від колоніальних нашарувань, повернути його до питомої традиції вираження дії, а відтак — до українського способу пізнання світу. Такий підхід дає змогу поєднати наукову точність із природністю викладу, роблячи тексти не лише достовірними, а й живими, переконливими та зрозумілими широкому читачеві.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (за ред. І. Р. Вихованця). Київ: Пульсари.
- Курило, О. (2004). *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ: Видавництво Соломії Павличко "Основи".
- Михайлик, Р. П. (1995). *Семантико-граматична структура дієслів на -ся в сучасній українській мові* (Автореф. дис. канд. філол. наук, Інститут української мови НАН України). Київ.
- Плющ, М. Я. (1975). Орудний суб'єкта в активних і пасивних конструкціях. У кн. М. А. Жовтобрюх (відп. ред.), *Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки)* (с. 109–115). Київ: Наукова думка.
- Словник української мови*. (1970). Т. 1. Київ: Наукова думка.
- Шептуха, О. (2007). Односкладні особові речення в публіцистичному стилі української мови. *Лінгвістичні студії*, 15, 331–334.

ДЖЕРЕЛА

- Алгоритм відкриття приватного садочка. (2025, жовтень 7). *Офіс ефективного регулювання (BRDO)*. URL: <https://ogp.ua/uk/news-ukr/1086-algorithm-vidkrittya-privatnogo-sadochka> (Дата звернення: 07.10.2025).
- Деякі питання про типи організації освітньої діяльності закладів дошкільної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України № 818 від 7 липня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818-2025-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 05.10.2025).
- Догадайло, Я. В., & Суконна, Н. Г. (2020). Дослідження еволюції підходів до аналізу змісту результативності діяльності. *Економіка транспортного комплексу*, (36), 77–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2020_36_7 (Дата звернення: 05.10.2025).
- Куди летить. (2025). *Telegram-канал Radar Raketa*. URL: https://t.me/radar_raketaa (Дата звернення: 05.10.2025).
- Повітряні сили ЗС України. (2025). *Telegram-канал Командування Повітряних сил ЗСУ*. URL: <https://t.me/kpszs> (Дата звернення: 05.10.2025).
- Суд підтримав позицію контролюючого органу щодо сплати орендної плати за землю. (2025, вересень 18). *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/print-744644.html>
- Українські пісні. (2025). URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/265716.html> (Дата звернення: 18.09.2025).
- Урок: виробничий та технологічний процес. (2025, жовтень 6). *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/lesson/vyrobnychiy-ta-tekhnologichnyi-protses-341467.html> (Дата звернення: 06.10.2025).
- Шевченко, Т. (б. р.). *Чого ти ходиш на могилу*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=23578> (Дата звернення: 04.10.2025).
- WORKHARD! CHERNIHIV. (2025, вересень 30). *Telegram-канал*. URL: <https://t.me/+4CumLbywHBkzN2U6> (Дата звернення: 30.09.2025).

Active and passive constructions in modern Ukrainian

Olesia Sulyma

National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3565-4392

Email: olesiasulyma@gmail.com

Abstract

The article analyzes active and passive constructions in modern Ukrainian, taking into account their historical, grammatical, and stylistic aspects. Particular attention is given to the lasting effects of the Soviet era, when Russian grammatical norms were aggressively imposed on Ukrainian, leading to the widespread use of passive patterns unnatural to the language. The study examines verbs ending in *-sya*, the forms *-no*, *-to*, and passive participles, clarifying their semantic nature, stylistic appropriateness, and normative status. It argues that passive constructions (especially those modeled on Russian) blur the subject of action and create an overly formal tone, while active structures align with the natural grammatical and communicative logic of Ukrainian. The author emphasizes that restoring active syntactic patterns is not only a matter of linguistic correctness but also an act of cultural self-assertion, aimed at freeing Ukrainian from colonial linguistic layers and reaffirming its authentic grammatical identity.

Keywords

Active constructions, passive constructions, *-sya* verbs, *-no*, *-to* forms, language norm, Ukrainian grammar, Soviet influence, linguistic identity.

REFERENCES

- Vykhovanets, I. R., & Horodenska, K. H. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy* (I. R. Vykhovanets, Ed.). Kyiv: Pulsary.
- Kurylo, O. (2004). *Uhavy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy".
- Mykhailyk, R. P. (1995). *Semantyko-hramatychna struktura diiesliv na -sia v suchasni ukrainskii movi* (PhD thesis abstract, Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine). Kyiv.
- Plushch, M. Ya. (1975). Orudnyi subiekta v aktyvnykh i pasyvnykh konstrukttsiakh. In M. A. Zhovtobriukh (Ed.), *Syntaksys slovospoluchennia i prostogo rechennia (Syntaksychni kategorii i zviazky)* (pp. 109–115). Kyiv: Naukova dumka.
- Slovnyk ukrainskoi movy*. (1970). Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka.
- Sheptukha, O. (2007). Odnoskadni osobovi rechenni v publitsystychnomu styli ukrainskoi movy. *Linhvistychni studii*, 15, 331–334.

SOURCES

- Alhorytm vidkryttia pryvatnogo sadochka. (2025, October 7). *Office of Effective Regulation (BRDO)*. Retrieved October 7, 2025, from <https://ogp.ua/uk/news-ukr/1086-algoritm-vidkryttia-privatnogo-sadochka>

- Deiaki pytannia pro typy orhanizatsii osvithoi diialnosti zakladiv doshkilnoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 818 vid 7 lypnia 2025 r. Retrieved October 5, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818-2025-%D0%BF#Text>
- Dohadailo, Ya. V., & Sukonna, N. H. (2020). Doslidzhennia evoliutsii pidkhodiv do analizu zmistu rezultatyvnosti diialnosti. *Ekonomika transportnoho kompleksu*, (36), 77–94. Retrieved October 5, 2025, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2020_36_7
- Kudy letyt. (2025). *Telegram channel Radar Raketa*. Retrieved October 5, 2025, from https://t.me/radar_raketaa
- Povitriani syly ZS Ukrainy. (2025). *Telegram channel of the Air Force Command of the AFU*. Retrieved October 5, 2025, from <https://t.me/kpszs>
- Sud pidtrymav pozytsiiu kontroliuiuchoho orhanu shchodo splaty orendnoi platy za zemliu. (2025, September 18). *State Tax Service of Ukraine*. Retrieved September 18, 2025, from <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/print-744644.html>
- Ukrainski pisni. (2025). Retrieved September 18, 2025, from <https://www.pisni.org.ua/songs/265716.html>
- Urok: vyrobnychy ta tekhnolohichni protses. (2025, October 6). *Vseosvita*. Retrieved October 6, 2025, from <https://vseosvita.ua/lesson/vyrobnychy-ta-tekhnolohichni-protses-341467.html>
- Shevchenko, T. (n.d.). *Choho ty khodysh na mohyly*. Retrieved October 4, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=23578>
- WORKHARD! CHERNIHIV. (2025, September 30). *Telegram channel*. Retrieved September 30, 2025, from <https://t.me/+4CumLbywHBkzN2U6>